

ТРОПИ І СТИЛІСТИЧНІ ФІГУРИ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ ЄВГЕНА ГУЦАЛА

У цій статті визначено специфіку тропів і стилістичних фігур у художньому тексті Євгена Гуцала. Окреслено порівняльні структури емоційно-оцінної семантики. Проаналізовано функціонування і художнє значення тропів і фігур у досліджуваних контекстах.

Ключові слова: стилістичні фігури, тропи, семантика, художній текст, контекст.

В этой статье показано специфику тропов и стилистических фигур в художественном тексте Евгения Гуцало. Очерчено сравнительные структуры эмоционально-оценочной семантики. Проанализировано функции и художественное значение тропов и фигур в анализируемых контекстах.

Ключевые слова: стилистические фигуры, тропы, семантика, художественный текст, контекст.

In this article the author defines the peculiarity of figures of speech and stylistic figures in the fiction of Yevhen Hutsalo. The comparative structures of emotional and evaluating semantics are presented. The functioning and fictional meaning of figures of speech and stylistic figures are analyzed.

Key words: stylistic figures, figures of speech, semantics, fiction, context.

У лінгвістиці актуальним є питання про наукове вивчення художнього тексту. Останніми десятиліттями з'явилася низка мовознавчих праць, у яких предметом дослідження є мова художньої літератури в різних аспектах. Активно розробляється методологія лінгвопоетики такими вченими, як С.Я. Єрмоленко, Л.І. Мацько, В.І. Кононенко, А.К. Мойсієнко, Н.В. Слухай, Н.М. Сологуб, Л.О. Ставицька, В.А. Чабаненко та ін.

Вивчаючи художній текст, можна пояснити мову як цілісне явище, глибше осягнути закономірності її існування. З метою досягнення цього

з'явилися методи "лінгвістичного коментування" художнього тексту, увійшли до наукового вжитку терміни "лінгвопоетичний аналіз", "лінгвостилістичний аналіз художнього тексту" та ін. Аналізуючи мову художнього твору, Н.М. Сологуб [Сологуб, 1991, 11] вказує: "Актуальним і перспективним видається дослідження мови творів чи окремого твору письменника через текст – як цілісної мовної єдності, де переплітаються картина світу народу, мовою якого пише письменник, та індивідуальна картина світу письменника, його світобачення".

Лінгвопоетичне і лінгвостилістичне трактування художнього тексту передбачає його аналіз як цілісного естетичного явища: ідейний задум осмислюється через словесні образи, з урахуванням світоглядних авторських засад, психічного типу особистості, особливостей зображуваної епохи. Безперечно, як стверджує Л.І. Донецьких, лінгвостилістичний тип, як і лінгвопоетичний, передбачає філологічний аналіз, тобто аналіз на лінгволітературознавчому рівні [Донецьких, 1990, 15].

Цю статтю присвячено вивченню тропів і стилістичних фігур у художньому тексті Євгена Гуцала, визначенню порівняльних структур емоційно-оцінної семантики, аналізу функціонування досліджуваних одиниць.

У поетичних текстах Євгена Гуцала подибуємо численні порівняння – зіставлення двох чи більше явищ, предметів та понять за їхньою спільною ознакою з наголосом на провідній прикметі, притаманній порівнюваним об'єктам [Словник, с. 136]. Найчастіше знаходимо порівняльні структури оцінно-емоційної семантики зі флоролексемним компонентом, зокрема:

1) порівняльні сполучникові конструкції зі сполучниками як, наче, немов, ніби, неначе, мов: *Верба в тумані кругла, наче дзвін, / туманний дзвін туманного світання, / і водопій сивіє, наче кінь, / що з водою воду п'є туманну* [281]; *Вишня в музиці цвіту – учімося в вишні страждати й любити. / Ми цвітемо, як вишні, й одквітнемо тільки колись!* [196];

2) порівняльні безсполучникові конструкції з орудним відмінком: *Взимку / Я назвав тебе **квіткою**. І навесні / Ти зелене пагіння пустила угору / і зацвіла. Прилетіли пташки, / посідали на плечі твої, защебетали...* [17].

3) поєднання сполучникових конструкцій і безсполучникових побудов з орудним відмінком: *Ликера стала конопляним **цвітом**, / який гірчить так, як весняний дим* [23]; *І чорнобривці квітнуть так, як **півні**, / і півні чорнобривцями цвітуть* [317].

4) порівняльні конструкції на основі протиставлення: *Не води весняні, а музика флейти розлита, / а музика флейти синіє у чорних лугах. / І в чорних полях зеленіє, напевне, не **жито**, / а **віща жага**. Невмируща весняна жага* [31].

Семантична модель **рослина – людина** широко функціонує в мові порівнянь із суб'єктною частиною, репрезентованою флоролексемою *дуб*, яка зумовлює вибір відповідних об'єктів на позначення осіб чоловічої статі. В основі таких порівнянь – професія або заняття: “**неначе різьбярі**”: *Дуби погорбились, **неначе різьбярі**, / що над різьбою горбляться й зітхають* [291]; “**неначе лірники**”: *Дуби, **неначе лірники**. Й **неначе** / із кобзами осліплі **кобзарі**... / Берези мовчки слухають – і плачуть / у присмерках вечірньої зорі...*[78]; соціальне становище: “**мов дука**”: *Червоний **дуб** тут – **мов багатий дука**, / який у горностаї зодягнувсь...*[306]; родинні стосунки: “**немов дядьки**”: *Качки від ставу йдуть, біліють снігом першим. / У теплих сір'яках, **немов дядьки, дуби*** [152]; якісні ознаки: “**як витязь**”: *Дуб стоїть, **як витязь** древньоруський, / у шоломі, і вартує шлях... / Скоро, скоро перелітні гуси / нам притягнуть зиму на хвостах* [111].

Окрему парадигму становлять флоризми з компонентом **людина – рослина**, що виступають елементами портретної характеристики людини. Це зумовлено зоровими, дотиковими та одоративними ознаками їхніх денотатів: *Я сьогодні **погляди** збираю – / карі, сині, темно-голубі – / і **неначе проліски** зриваю, / в пам'яті складаючи собі* [31] – “**погляди, наче проліски**”;

Таємничий, радісний, святковий – / навіть сам себе не впізнаю! – / погляди збираю чорноброві, / наче ряст в весняному гаю [31] – “погляди, наче ряст”.

Заслуговує на увагу порівняльна конструкція **обличчя, як дві лілеї**: *По хвилях натовпу вечірніх, / як дві лілеї по воді, / веселі, буйні, непокірні / пливуть обличчя молоді [125]. “У стародавніх греків ця квітка була символом краси і красномовства” [Заверуха, 1986, 124], а в Гуцаловій поезії вона стає ще й символом молодості, натхнення, кохання, невпокорення.*

Семантична модель **рослина – абстрактне поняття** представлена у таких поетичних рядках: *В наших зустрічах криються наші розлуки. / Наше щастя гірчить, як полин навесні. / Хай тебе возвеличать цей біль і ці муки. / Не забудься мені! Пам'ятайся мені...[55]; Пора прощання – осінь золота... / Цей світ одцвів, як одцвітає сонях!.. / З душі моєї смуток обліта, / і павутинки срібляться на скронях [81]. Фольклорна традиція олюднення рослинного світу проступає в такому метафоричному порівнянні з флоролесемою **папороть**: *Згадається: стріляє дзьобом дятел – / трипала птаха, жовта голова, / і папороть задумалась крислата, / немов розгадка загадки жива [115].**

Лексичні одиниці флористичної семантики корелюють у порівняльних парадигмах на позначення **природних явищ** (*Синіють сливи, наче синій град, / що на гіллі повис – і не спадає [254];*)); **історичних реалій** (*Тополя голубим шепоче листям / вслід вітру, наче вслід сліпій орді, / і очерет, немов козацькі списи, / й козацька чайка-місяць на воді [148]*

У поезії Є. Гуцала зустрічаємо порівняння на кшталт: *Щоб мала в руках чародійного тирлича квіти, / якими багатий і щедрий наш тирличів світ, / сама – наче тирлича квіт чародійного літа, / сама – наче тирлича квіт, наче тирлича квіт [143].*

Крім чисельних порівняльних конструкцій, поетичний текст включає просаподосис, або обрамлення, або кільце, – повний або модифікований повтор важливих слів, речення чи строфи, якими починається твір, у його кінці [Словник, с. 143]. Таким чином поет акцентує увагу реципієнта на

певній думці, наприклад: *Бо небо й земля у грозу тебе ревно творили, / й творила гроза – у дощі, у громах, в блискавках! – / **й зелене вино із зеленого листя варила, / й зелене вино клекотіло в дубових лісах.** // Із хмелю грози, з опівнічного дикого шалу, / з купальського стовпотворіння на тебе чекав, / щоб ти із купальського вогнища раптом постала, / і попів купальського вогнища з ніг опадав. // І плечі твої опівночі грозою срібнились, / і губи твої на моїх не згасали губах, / **зелене вино із зеленого листя варилося, / зелене вино клекотіло в дубових лісах...** [196-197].*

Особливо яскраво вжито Євгеном Гуцалом повтор – повторення слів або словосполучень, часом у видозміненому вигляді, з метою затримати увагу читача на певній важливій думці [Словник, с. 135]. Повтор надає поетичному тексту виразності та емоційності, як-от: ***Білозуба метелиця – бариться й бариться в сад, / білозуба метелиця – чоботи в неї на рипах, / білозуба метелиця – чиста холодна краса, / білозуба метелиця – сніжного усміху випурх** [329]; **Замело – горизонти землі, горизонти душі, горизонти любові. / Замело – горизонти очей... Горизонти очей замело!.. / Замело – навіть сонце у сивому небі – космічне просвітницьке слово / Замело – твої ніжність і вірність, твоє тонкоброве тепло** [333].*

Насичення поезії риторичними запитаннями – запитання без прямої відповіді, ужите з метою привернути увагу читача до важливих, актуальних проблем, пов'язаних із розвитком твору, його ідейно-тематичною основою [Словник, с. 148], сприяє внутрішній цілісності контексту: *Сани біліють у лузі, в'ється вечірня завія. / Зірка самотня у хмарі – крапнула щира сльоза. / **Хто** в світі зиму чекає, **хто** їй у світі зрадіє, / **хто** її сивому вітру всипле в опалку вівса? // **Хто** її сивого вітра з обріїв-вінець напоїть, / **хто** її сивому вітру гриву розчесає м'яку? / **Хто** обійметься з зимою, що в білі зодягнена строї, / **хто** упаде на груди, сльозу уронивши гірку? [329]; Чуюся вранці я сивим туманом / із посивілою в смутку душею: / **де та царівна, що місяцем вбрана, / де та царівна, що вбрана зорею?..** [339].*

У поетичному ідіолекті Євгена Гуцала зустрічаємо полісиндетон, або багатосполучниковість, – використання повторюваних однакових сполучників, які, сповільнюючи темп мовлення, акцентують на окремих словах, компонентах, увиразнюють їх [Словник, с. 136], як у контекстах на кшталт: *І небо сяє, небо блискає, / і яр-водою пломенить, / і скапує живими бризками, / і, наче музика, звучить* [274].

Для створення виразного експресивного художньо-стильового ефекту вжито стилістичну фігуру очуднення, або одивнення – зображення людини, природи, події, предмета тощо в несподіваному, раніше не баченому вияві, від чого створюється враження, ніби письменник або його ліричний герой уперше їх так виразно побачили і розкрили [Словник, с. 119], як-от: *Туман у берегах ріки – як молоко в дійниці. / Як молоко – розкошланий на вітрі цвіт гречок. / Самотня липа у гречках сріблиться, мов куниця. / По взяток бджоли ходять у повітрі без стежок* [268].

У поезії Є. Гуцала знаходимо поєднання риторичного запитання та риторичного ствердження – фігури поетичного синтаксису, що полягає в запевненні, мотивуванні правдивості, незаперечності висловлених поглядів, думок, суджень [Словник, с. 148]. Особливо майстерно описано ці фігури у рядках: *Навіщо нам слова?.. Нехай про нас забудуть! / Нехай забудуть нас всі суєтні слова! / Любисткова зоря – нізвідки і нікуди / летить і падає, бо зорі хтось зрива* [269].

У поезії Є.Гуцала трапляється симплока, або сплетіння, або комплексія – фігура синтаксичного паралелізму, яка характеризується: 1) однаковим початком і закінченням рядка, періоду, строфи, тобто поєднанням анафори й епіфори за умови різної середини; 2) однаковою серединою, але різним початком і закінченням рядка. [Словник, с. 155]. Такі фігури створюють милозвучність і музикальність віршованих рядків, наприклад: *Ми **полин** не забудем, **полин** не огудим, / нас **полин** прихистив під зеленим крилом – / хай гірчать **полином** наші руки і губи / так, як погляди наші гірчать **полином*** [275].

З високою майстерністю Є.Гуцало використовує алітерацію – фоностилестичний прийом, який полягає у повторенні, нагнітанні однакових чи схожих приголосних звуків або насичених ними словосполучень у художніх творах з метою фонічно оптимально забарвити і дооформити зміст тексту. [Словник, с. 10]. Цей прийом посилює фонічну виразність вірша, як-от: *І що нам домисли, що помисли, / що замислів чужих орда, / як на твоїх бровах-коромислах / хлюпоче кара яр-вода! [274]; *Де річка в'ється, де боброва гать / і де вода немов хутро боброве, / де на деревах бороди висять, / морським дивють сяйвом буритиновим [261]; *В вирі вирію вирла вирлаті вирують – / просто вирла вирують високих вирлатих зірок. / Місяць вухо на землю наставив – чи чує / срібним вухом своїм вознесіння весняних квіток? [241].***

Євген Гуцало створює звуковий образ завдяки ритмічній повторюваності однакових звуків-тембрів, використовуючи асонанс – повторення, співзвуччя однакових або схожих за вимовою голосних звуків у реченні, строфі з метою нагнітання фонічного забарвлення, пов'язаного з їхнім змістом [Словник, с. 34], наприклад: *З добрими, журливими очима, / з посивілим цвітом голови / дні мої – невтомні пілігрими, / полотняні на плечах сакви [277]; *Отак віднині й житимем, відкривши / в душі весни правічно світовій: / поет – немов землі безсмертні вірші, / земля – поетів невмируючий вірши [188].**

Як один з елементів лексичної зв'язності у досліджуваних текстах знаходимо анафору, або єдинопочаток – повторення на початку віршових рядків слів чи словосполучень із метою посилення їхнього звучання [Словник, с. 19]. Розрізняють звукову, лексичну, синтаксичну, строфічну, строфічно-синтаксичну, ритмічну і паузну анафору. Наводимо приклад лексичної анафори: ***Невже** пощастить у баддю зачерпнути блакиті? / **Невже** затонулого неба в баддю зачерпну? / **Невже** пощастить з затонулого неба напитись? / **Невже** собі в душу я музику синю хлюпну? [228].*

У мові художніх текстів Є.Гуцала спостерігаємо апострофу – звернення автора чи персонажа твору, в якому викладені важливі відомості, аргументи, прохання, побажання, заповітні думки тощо, до певної особи, персоніфікованих явищ та ін. [Словник, с. 27]. У поетичному тексті Є. Гуцала спостерігаємо звернення до: 1) країни: *Гроза нарве волошок в небі синіх / і, сплівши із таких квіток вінок, / твоє чоло прикрасить, **Україно**, / в вінок з небесних синіх волошок* [271]. 2) людини: *Поїдем до моря, **мій сину**, поїдемо літом, / яке засиніє, неначе у бурю прибій. / Морського бобра там на морі ти зможеш зустріти, / чи трапиться заєць морський біля моря тобі* [210]; ***Майстре мозаїки**, нині ти звідав натхнення, / звідав безсмертя, що майстру натхнення дає. / **Майстре мозаїки**, нині ти не безіменний, / маєш натхнення ім'я – не чуже, а своє!* [341]; 3) трави: ***Подорожники**, ви – при дорогах, / **подорожники** – трудівники, / вам іти із епохи в епоху, / бо зцілителі ви – на віки* [228]; 4) неживих предметів як до живих: ***Хато бабина**, **бабина хато**, / дерев'яний двогорбий поріг, / всім зуміла ти прилисток дати / о сутужній воєнній порі* [229]; 5) природних явищ: ***Ноче моя**, розплету тобі коси я, / **ноче моя**, заплету тобі зорі я, / **ноче моя**, обійми мене, пригорни, / **ноче моя**, поцілуй мене, приголуб* [273]; 6) індивідуально-авторські (бубни дубів, бубни беріз, жінко-скрипка): *Грайте, **бубни дубів**, бо у танець пішов листопад, / грайте, **скрипки беріз**, бо у танець пустилася осінь, / і вінки із цибулі у неї на грудях висять, / дикі гуси летять через сиве осіннє волосся* [201].

Отже, у поетичному ідіолекті Євгена Гуцала зустрічаємо такі тропи та стилістичні фігури: полісиндетон, порівняння, обрамлення, повтор, риторичні запитання, риторичні ствердження, очуднення, симплоку, алітерацію, асонанс, анафору, апострофу та ін. Вони дають уявлення про мову художнього твору як систему взаємопов'язаних елементів, де кожна мовна одиниця виконує свою словесно-художню роль. Проаналізовані приклади свідчать, що порівняння в поезії Євгена Гуцала обіймає численний ряд лексем на позначення як об'єктного, так і суб'єктного компонентів, що творять відповідну парадигматику художнього ідіолекту автора. У наступних

дослідженнях плануємо вивчити інтонаційно-пунктуаційні засоби виражальності в поезиці Євгена Гуцала.

Література

1. Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В.Ф. Святовець. – К.: ВЦ «Академія», 2011. – 176 с.
2. Гуцало Є.П. Твори: В 5 т. – Т. 5: Поезії, статті. – К.: Дніпро, 1997. – 576 с.
3. Заверуха Б.В. Квіти дванадцяти місяців. – К.: Урожай, 1986. – 176с.
4. Сологуб Н.М. Мовний світ Олеся Гончара. – К.: Наукова думка, 1991. – 140 с.
5. Донецких Л.И. Слово и мысль в художественном тексте. – Кишинев: Штиица, 1990. – 167 с.